

Recenzja pracy doktorskiej

pt; *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the Years 1956–2004*

Autor: Miłosz Gortyński

Promotor: dr hab. Artur Zagula, prof. PŁ,

Promotor pomocniczy: dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin

dr hab. inż. arch. **Anna Maria Wierzbicka**, prof. PW

Pracownia Architektury Sakralnej i Monumentalnej

Zakład Projektowania Architektonicznego i Urbanistycznego

Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej

Recenzja rozprawy doktorska w dyscyplinie architektura i urbanistyka

Autor: Miłosz Gortyński

**Tytuł: *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish
Architecture in the Years 1956–2004***

Promotor: dr hab. Artur Zagula, prof. PŁ

Promotor pomocniczy: dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin

Łódź 2026

Podstawa formalna opracowania:

Pismo Przewodniczącego Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Łódzkiej prof. dr hab. inż. arch. Marka Pabicha z dnia 17.03.2026 r., z prośbą o przyjęcie obowiązków recenzenta, zgodnie z uchwałą nr 6/2026 Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Łódzkiej, z dnia 6.02.2026 r., o powołaniu na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr. inż. arch. Miłosza Gortyńskiego pt. „*Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the*

Recenzja pracy doktorskiej

pt. *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the Years 1956–2004*

Autor: Miłosz Gortyński

Promotor: dr hab. Artur Zaguła, prof. PŁ,

Promotor pomocniczy: dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin

Years 1956–2004". Promotorem pracy jest dr hab. Artur Zaguła, prof. PŁ, a promotorem pomocniczym dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin.

Zawartość i układ rozprawy

Rozprawa doktorska mgr inż. arch. Miłosza Gortyńskiego pt. *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the Years 1956–2004*, przygotowana pod kierunkiem dr. hab. Artura Zaguły, prof. PŁ, oraz promotora pomocniczego dr. hab. inż. arch. Aleksandra Serafina, stanowi interesujące opracowanie o wyraźnie interdyscyplinarnym charakterze, łączące refleksję filozoficzno-polityczną z historią oraz teorią architektury. Autor podejmuje ambitną i oryginalną próbę interpretacji ewolucji polskiej architektury drugiej połowy XX wieku i początku XXI wieku przez pryzmat koncepcji *Spółczesności Otwartej* Karla Poppera. Tego rodzaju perspektywa badawcza należy do rzadko spotykanych w literaturze architektonicznej, a zarazem okazuje się szczególnie aktualna wobec współczesnych dyskusji dotyczących wolności, pluralizmu, demokratycznych wartości przestrzeni oraz krytycznego racjonalizmu w architekturze. Badania przeprowadzone przez autora mają zarówno wymiar teoretyczny, jak i historyczno-interpretacyjny. Rozprawa ukazuje, w jaki sposób idee Poppera – takie jak otwartość na krytykę, sprzeciw wobec utopijnych projektów totalnych, pluralizm oraz wolność jednostki – mogą stanowić narzędzie analizy procesów zachodzących w polskiej architekturze: od socjalistycznego modernizmu i ideologicznie uwarunkowanego projektowania przestrzeni, przez teorię Formy Otwartej Oskara Hansena, aż po pluralizm architektoniczny okresu po 1989 roku.

Rozprawa doktorska składa się z pięciu logicznie powiązanych rozdziałów. Praca została wyposażona w rozbudowany aparat przypisów źródłowych i

bibliograficznych, a na końcu zamieszczono przejrzystą tabelę graficzną, w której zestawiono czterdzieści kluczowych obiektów architektonicznych będących przedmiotem analizy.

Rozdział pierwszy, zatytułowany „*Introduction*”, pełni funkcję wprowadzenia do problematyki badawczej. Autor porządkuje w nim przyjęte przez siebie założenia metodologiczne i teoretyczne, przedstawia główny temat dysertacji, uzasadnia celowość podjęcia badań, precyzyjnie określa obszar badawczy, omawia stan dotychczasowej literatury przedmiotu, opisuje zastosowane metody badawcze oraz podstawowe założenia teoretyczne. W tym rozdziale formułuje także cel pracy, przedstawia jej centralną tezę, wyznacza ramy chronologiczne i terytorialne, a na zakończenie przedstawia czytelnikowi schemat całej dysertacji wraz z omówieniem najważniejszych obiektów architektonicznych poddanych szczegółowej analizie. Rozdział drugi, noszący tytuł „*The Idea of Open Society and Architecture – Ideological Background*”, stanowi ideowo-teoretyczne zaplecze całej dysertacji. Autor przedstawia w nim koncepcję społeczeństwa otwartego Karla Poppera jako podstawowy punkt odniesienia dla dalszych rozważań, analizuje powiązania między teorią socjologiczną i myślą polityczną a architekturą oraz przybliża historyczny kontekst polskiej kultury architektonicznej na początku analizowanego okresu. Rozdział trzeci – „*Social Evolution and Forms of Modernity in Poland in Years 1956–1970*” – jest pierwszą zasadniczą, analityczną częścią rozprawy. Autor ukazuje tu nowoczesność jako jedno z najważniejszych zjawisk drugiej połowy XX wieku, szczegółowo bada wpływ Karty Ateńskiej oraz filozofii marksistowskiej na polską architekturę, a jednocześnie poszukuje w praktyce polskich architektów śladów popperowskiego racjonalizmu krytycznego. Rozdział czwarty – „*From Late Modernity to Postmodernity*” – poświęcony jest procesowi przejścia od późnej

nowoczesności do postmodernizmu. Autor analizuje w nim różnice ideowe charakterystyczne dla schyłku XX wieku, omawia znaczenie transformacji ustrojowej oraz jej wpływ na rozwój pluralizmu architektonicznego. Właśnie w tym rozdziale Autor przedstawia najważniejsze rozstrzygnięcia interpretacyjne dotyczące wzajemnych relacji między przemianami społecznymi a architekturą. Rozdział piąty – „*Research Summary – The Architectural Context of the Open Society*” – ma charakter syntetyczny i podsumowujący. Autor konfrontuje w nim wcześniejsze ustalenia, stara się osadzić polską architekturę w szerszym kontekście idei społeczeństwa otwartego, formułuje główne wnioski wynikające z przeprowadzonych analiz oraz wskazuje możliwe kierunki dalszych badań. Struktura rozprawy, choć wielowątkowa, jest jednocześnie przejrzysta i konsekwentnie podporządkowana logice naukowego wywodu. Poszczególne rozdziały łączą porządek chronologiczny z ujęciem problemowym, dzięki czemu czytelnik może swobodnie śledzić główną linię narracyjną – od ideowych źródeł koncepcji społeczeństwa otwartego, przez okres modernizmu i późnej nowoczesności, aż po postmodernizm i architekturę pluralistyczną. Układ pracy pozostaje klarowny i w pełni realizuje przyjętą przez Autora koncepcję interpretacyjną.

Praca obejmuje szeroki zakres chronologiczny i problemowy. Autor analizuje przemiany architektury polskiej w latach 1956–2004, począwszy od okresu odwilży po wydarzeniach Poznańskiego Czerwca, aż po moment akcesji Polski do Unii Europejskiej. Struktura rozprawy została zaplanowana w sposób logiczny i konsekwentny – od przedstawienia założeń metodologicznych i teoretycznych, przez analizę historycznego i ideowego tła architektury polskiej, aż po syntetyczne podsumowanie wyników badań. Szczególnie wartościowe pozostają rozdziały

poświęcone modernizmowi socjalistycznemu, wpływowi Karty Ateńskiej, teorii Formy Otwartej Oskara Hansena oraz architektonicznym konsekwencjom transformacji ustrojowej po 1989 roku.

Rozprawa doktorska stanowi próbę interdyscyplinarnego połączenia historii architektury, filozofii politycznej oraz teorii społecznej. W sensie geograficznym badanie ograniczono do terytorium Polski w granicach po 1945 roku oraz do obiektów zaprojektowanych i zrealizowanych przez polskich architektów i inżynierów na terenie polskich miast i miasteczek. Autor wykluczył projekty niezrealizowane, obiekty już nieistniejące, a także realizacje polskich architektów powstałe poza granicami kraju.

Centralną tezę rozprawy jest założenie, że przemiany architektury polskiej po 1956 roku stanowiły nieświadomą lub częściowo świadomą reakcję społeczeństwa na doświadczenie systemu autorytarnego oraz wyrażały dążenie do wartości odpowiadających ideałom Popperowskiego *Spółczeństwa Otwartego*. Zdaniem autora przejście od socrealizmu i modernizmu ku postmodernizmowi oraz pluralizmowi form architektonicznych odzwierciedlało społeczne pragnienie wolności, decentralizacji, indywidualizmu i różnorodności, przeciwstawianych scentralizowanemu i ideologicznie kontrolowanemu modelowi państwa marksistowskiego. Hipoteza ta została poddana weryfikacji poprzez analizę czterdziestu wybranych realizacji architektonicznych, obejmujących zarówno budynki wolnostojące, jak i zespoły mieszkaniowe.

Metodologia pracy ma charakter jakościowy i łączy refleksję teoretyczną z badaniami empirycznymi. Podstawową metodą badawczą pozostaje studium przypadku, uzupełnione badaniami terenowymi in situ. Autor osobiście odwiedził wszystkie analizowane obiekty, sporządzając dokumentację fotograficzną oraz

dokonując subiektywnej oceny doświadczenia przestrzeni architektonicznej. Istotnym elementem metodologicznym jest również zastosowanie teorii ugruntowanej, zgodnie z którą interpretacje i wnioski wyłaniają się bezpośrednio z materiału badawczego, a nie zostają narzucone apriorycznie. Praca wykorzystuje ponadto metodę heurystyczną, analizę porównawczą, analizę dokumentalną, krytyczno-historyczną oraz krytyczno-racjonalistyczną inspirowaną filozofią Poppera. Autor odwołuje się do obszernej literatury przedmiotu obejmującej 417 pozycji bibliograficznych, a także do ankiet przeprowadzonych wśród architektów, historyków sztuki i użytkowników analizowanych przestrzeni. Ważnym komponentem pracy pozostaje również osobiste doświadczenie autora jako projektanta i odbiorcy architektury.

W końcowych partiach rozprawy autor stwierdza, że **hipoteza o bezpośrednim i świadomym wpływie filozofii Poppera na polskich architektów nie została jednoznacznie potwierdzona**. Zwraca uwagę, iż twórcy analizowanych realizacji często nie znali dzieł Poppera lub nie odwoływali się do nich explicite. Mimo to autor dostrzega wyraźną paralelę pomiędzy ewolucją architektury polskiej a ideami *Spółczeństwa Otwartego*. **Według przedstawionych wniosków architektura okresu PRL i transformacji ustrojowej przechodziła od form monumentalnych, kolektywnych i zamkniętych ku rozwiązaniom bardziej pluralistycznym, demokratycznym i zindywidualizowanym**. Przemiany architektoniczne interpretowane są jako równoległe wobec przemian społecznych i politycznych prowadzących od dyktatury proletariatu ku demokracji liberalnej. Autor podkreśla, że nawet w warunkach systemu komunistycznego architekci realizowali intuicje antytotalitarne poprzez różnicowanie form, poszukiwanie autonomii twórczej i odrzucenie jednej obowiązującej estetyki. Szczególnie postmodernizm po 1989 roku

zostaje przedstawiony jako najpełniejszy architektoniczny wyraz społeczeństwa otwartego i pluralistycznego.

Rozprawa akcentuje również problem tzw. „dissonant heritage”, czyli dziedzictwa kłopotliwego, wymagającego nowej, bardziej racjonalnej i pozbawionej ideologicznych uprzedzeń interpretacji. Autor postuluje dalsze badania nad polskim postmodernizmem lat dziewięćdziesiątych i początku XXI wieku oraz nad rolą architektury jako nośnika wartości demokratycznych i społecznych. **Należy zauważyć, że praca została napisana w języku angielskim, co – w połączeniu z rozbudowaną terminologią filozoficzną i teoretyczną – może utrudniać jej odbiór, szczególnie czytelnikom spoza obszaru badań interdyscyplinarnych.** Jednocześnie cennym uzupełnieniem rozprawy pozostają zamieszczone w końcowej części pracy zestawienia tabelaryczne wszystkich analizowanych obiektów, porządkujące materiał badawczy i ułatwiające orientację w strukturze przeprowadzonych analiz.

Szczególne wątpliwości budzi jednak fakt, że Autor nie ogranicza się do klasycznej analizy historyczno-architektonicznej, lecz podejmuje próbę stworzenia bardzo szerokiej, kulturowo-filozoficznej interpretacji badanych zjawisk. Jest to zadanie niezwykle ambitne, a jednocześnie ryzykowne i – w przypadku tak szeroko zakreślonego materiału badawczego – w dużej mierze niemożliwe do przekonującego zrealizowania. Zakres tematyczny pracy, liczba analizowanych przykładów oraz ich znaczne zróżnicowanie funkcjonalne, formalne i ideowe sprawiają, że niezwykle trudno odnaleźć pomiędzy nimi rzeczywiste, wspólne mianowniki. Badane obiekty nie są bowiem powiązane ani jednolitą funkcją, ani lokalizacją, ani nawet zbliżonym kontekstem kulturowym czy historycznym. W konsekwencji zarówno ich porównywanie, jak i wykazanie bezpośrednich

zależności pomiędzy teorią Społeczeństwa Otwartego Karla Poppera a konkretnymi realizacjami architektonicznymi napotyka poważne trudności. W tak szerokim wachlarzu twórczości bardzo trudno doszukiwać się konsekwentnej realizacji postaw i wartości charakterystycznych dla koncepcji społeczeństwa otwartego Poppera. Do najważniejszych z nich należą bowiem: **wolność indywidualna** – jako najwyższa wartość, obejmująca wolność myśli, słowa, wyboru życiowego i **samorealizacji jednostki**; **krytyczny racjonalizm i fallibilizm** – otwartość na krytykę, dyskusję oraz świadomość omyłności ludzkiej wiedzy wraz z gotowością do korygowania błędów; **tolerancja** – szacunek dla odmiennych poglądów (z uwzględnieniem paradoksu tolerancji); **pluralizm** – akceptacja różnorodności idei, stylów życia, kultur i światopoglądów; **demokracja** – rozumiana jako mechanizm pokojowej, instytucjonalnej zmiany władzy bez użycia przemocy; **równość wobec prawa** – formalna równość wszystkich obywateli przed prawem; **humanitaryzm** – troska o zmniejszanie cierpienia i ochronę godności każdej jednostki. Twórczość architektów takich jak Stanisław Niemczyk czy Marek Budzyński, silnie zakorzeniona w indywidualnej duchowości, metafizyce i osobistych światopoglądach, jedynie wybiórczo i pośrednio koreluje z powyższymi wartościami, co dodatkowo osłabia siłę centralnej tezy dysertacji.

Podejmowanie analizy wpływu określonej filozofii na twórczość architektoniczną wymaga zwykle wyraźnych przesłanek świadczących o tym, że dany twórca rzeczywiście pozostawał pod wpływem konkretnego nurtu filozoficznego czy ideowego. W historii architektury można wskazać wielu architektów, których działalność była bezpośrednio związana z określonym systemem ideowym – przykładowo Le Corbusier rozwijał idee modernizmu i funkcjonalizmu oparte na utopii społecznej, Frank Lloyd Wright odwoływał się do idei architektury

Recenzja pracy doktorskiej

pt; *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the Years 1956-2004*

Autor: Miłosz Gortyński

Promotor: dr hab. Artur Zaguła, prof. PŁ,

Promotor pomocniczy: dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin

organicznej, Louis Kahn budował swoją twórczość na refleksji fenomenologicznej i metafizycznej, natomiast Peter Eisenman pozostawał pod silnym wpływem poststrukturalizmu i filozofii Jacques'a Derridy. W polskim kontekście najbardziej czytelnym przykładem jest działalność Oskar Hansen i Zofia Hansen, którzy stworzyli autorską teorię Formy Otwartej i konsekwentnie próbowali wdrażać ją w praktyce projektowej. W przypadku analizowanej rozprawy podobne bezpośrednie związki pomiędzy filozofią Poppera a działalnością większości omawianych architektów pozostają jednak bardzo trudne do udowodnienia. Trudność ta wynika również z niezwykle szerokiego zakresu chronologicznego pracy. Autor analizuje okres od odwilży po 1956 roku (choć niektóre obiekty zaprojektowane zostały przed 1956 rokiem) aż po pierwsze lata XXI wieku, a więc czas ogromnych przemian politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Sama architektura polska tego okresu nie stanowi jednolitego zjawiska. Inaczej funkcjonowała twórczość architektoniczna w czasach powojennej odbudowy, inaczej w okresie gierkowskim, kiedy nastąpiła częściowa liberalizacja i intensyfikacja inwestycji, a jeszcze inaczej po transformacji ustrojowej lat dziewięćdziesiątych i po wejściu Polski do globalnego obiegu architektonicznego. Trudno porównywać architekturę późnego PRL-u z realiami transformacji ustrojowej, kiedy nastąpił gwałtowny rozwój inwestycji prywatnych, silny wpływ wzorców zachodnich oraz całkowita zmiana mechanizmów projektowania i realizacji architektury. Sama teoria *Spółczeństwa Otwartego* Karla Poppera stanowi niezwykle interesujący punkt odniesienia interpretacyjnego, jednak trudno uznać, że w realiach państwa komunistycznego mogła istnieć rzeczywista otwartość społeczeństwa w rozumieniu Popperowskim. Architekci działający w okresie PRL tworzyli przede wszystkim w ramach ograniczeń narzuconych przez system polityczny,

ekonomiczny i technologiczny. Potrzeba kreacji, etyka zawodu oraz dążenie do tworzenia możliwie najlepszej przestrzeni nie zanikły jednak wraz z ustanowieniem systemu komunistycznego. Twórcy starali się odnaleźć autonomię projektową w warunkach narzuconych ograniczeń. Dobrym przykładem jest działalność Marek Budzyński oraz realizacja osiedla Ursynów Północny, która mimo wykorzystania prefabrykacji i ograniczeń systemowych stworzyła przestrzeń o dużej różnorodności i jakości urbanistycznej, cenioną przez mieszkańców do dziś. Podobnie twórczość Marek Leykam czy działalność Hansenów pokazuje, że nawet w warunkach systemu autorytarnego możliwe było poszukiwanie indywidualnego języka architektonicznego. W przypadku Hansenów warto jednak zauważyć, iż część realizacji pozostawała paradoksalnie w sprzeczności z samymi założeniami teorii Formy Otwartej, co dodatkowo pokazuje trudność przekładania teorii filozoficznych na praktykę architektoniczną.

Recenzentka sugerowałaby zatem, aby w przyszłych badaniach ograniczyć liczbę analizowanych przykładów i powiązać je bardziej konsekwentnie poprzez wspólny nurt stylistyczny, funkcjonalny lub typologiczny. W obecnym kształcie pracy pojawiają się bowiem trudności klasyfikacyjne wynikające z zestawiania obiektów o całkowicie odmiennym charakterze i funkcji. Trudno analizować w jednej kategorii obiekty sakralne – takie jak seminarium Ojców Zmartwychwstańców czy kościół Franciszkanów – wraz z obiektami użyteczności publicznej lub zespołami mieszkaniowymi itd. Są to realizacje podporządkowane odmiennym funkcjom, innym uwarunkowaniom symbolicznym oraz odrębnym zasadom kształtowania przestrzeni. W konsekwencji również sama kategoria badawcza zastosowana w pracy wydaje się miejscami niejednorodna i metodologicznie nie do końca stabilna.

Dyskusja

Dysertacja, mimo bardzo obszernego materiału badawczego (300 stron) oraz dużego nakładu pracy dokumentacyjnej, budzi szereg istotnych wątpliwości natury metodologicznej, interpretacyjnej i terminologicznej. Pierwszym, choć częściowo nieformalnym zastrzeżeniem, pozostaje sam język pracy. Autor zdecydował się na język angielski, argumentując to jego uniwersalnością i międzynarodowym charakterem komunikacji naukowej. Jednakże dysertacja dotyczy wyłącznie obiektów zlokalizowanych na terenie Polski, głęboko zakorzenionych w lokalnym kontekście historycznym, społecznym i kulturowym. W konsekwencji język angielski utrudnia precyzyjną analizę pojęć związanych z polską kulturą architektoniczną oraz osłabia czytelność wywodu dla odbiorcy funkcjonującego w rodzimym kontekście badawczym.

Autor dysertacji analizuje łącznie czterdzieści obiektów architektonicznych zlokalizowanych na terenie Polski. Sam wskazuje, że dobór miał wynikać z ich „funkcji obywatelskiej” oraz „publicznej dostępności”, jednak szczegółowa analiza listy obiektów pokazuje bardzo dużą niejednorodność typologiczną. Wśród analizowanych realizacji znajdują się zarówno obiekty administracyjne i biurowe, handlowe, kulturalne, edukacyjne, mieszkaniowe, sakralne, infrastrukturalne, sportowe, zdrowotne, hotelowe, jak i obiekty specjalistyczne. W ujęciu ilościowym materiał badawczy pod kątem funkcji przedstawia się następująco: architektura mieszkaniowa i zespoły mieszkaniowe – 8 obiektów, obiekty kultury i sztuki – 8 obiektów, obiekty administracyjne, biurowe i sądowe – 7 obiektów, obiekty edukacyjne i akademickie – 5 obiektów, obiekty sakralne i religijne – 2 obiekty, obiekty sportowe i widowiskowe – 2 obiekty, obiekty handlowo-usługowe – 2 obiekty, obiekty ochrony zdrowia – 2 obiekty, obiekty infrastruktury transportowej

– 1 obiekt, obiekty hotelowe – 1 obiekt, obiekty specjalistyczne i techniczne – 2 obiekty. Ta statystyka pokazuje wyraźnie, że materiał badawczy jest niezwykle szeroki i niejednorodny funkcjonalnie. Autor zestawia bowiem obiekty o całkowicie odmiennym charakterze społecznym, symbolicznym i użytkowym. Trudno porównywać w jednej metodologii osiedle mieszkaniowe Hansenów, Sąd Najwyższy Marka Budzyńskiego, kościół Stanisława Niemczyka, hotel Forum czy biurowiec Fuji Film, itd. ponieważ reprezentują one odmienne modele relacji między użytkownikiem, przestrzenią, ideologią i funkcją społeczną oraz narracją. W konsekwencji dobór materiału sprawia wrażenie bardziej autorskiego katalogu ważnych realizacji architektury polskiej drugiej połowy XX wieku niż konsekwentnie wyodrębnionej grupy badawczej podporządkowanej jednej metodzie analitycznej. To dodatkowo osłabia możliwość budowania jednolitej narracji interpretacyjnej wokół teorii społeczeństwa otwartego Karla Poppera. Drugą zasadniczą wątpliwość budzi przyjęta cezura czasowa 1956–2004. Autor uzasadnia rok 1956 początkiem „odwilży” politycznej i otwarcia na nowe idee, a rok 2004 akcesją Polski do Unii Europejskiej. Jednak przyjęty zakres okazuje się metodologicznie niekonsekwentny. Część analizowanych obiektów była projektowana lub realizowana jeszcze przed rokiem 1956, co sam autor przyznaje w zestawieniu obiektów. Jednocześnie cezura roku 1989 – fundamentalna dla przemian politycznych, ekonomicznych, technologicznych i estetycznych – została w pracy potraktowana zbyt słabo, mimo że po transformacji ustrojowej zmieniła się całkowicie nie tylko filozofia projektowania, lecz również system inwestycyjny, dostępność materiałów, relacja architekta do rynku oraz sama idea przestrzeni publicznej.

Poważne zastrzeżenia budzi również dobór obiektów badawczych. Autor deklaruje

analizę „budynków użyteczności publicznej”, tymczasem zestawienie obejmuje obiekty o całkowicie odmiennej funkcji, semantyce i sposobie użytkowania: budynki mieszkalne, sądy, dworce, obiekty sakralne, muzea, biblioteki, centra handlowe, filharmonie czy siedziby korporacji. W efekcie trudno wskazać jednoznaczne kryterium doboru materiału badawczego. Architektura mieszkaniowa nie funkcjonuje w tej samej logice społecznej co architektura sakralna czy administracyjna. Również sama „dostępność publiczna” tych przestrzeni jest skrajnie różna. Powoduje to, że narracja porównawcza traci spójność metodologiczną.

Największe wątpliwości wywołuje jednak sama konstrukcja teoretyczna pracy, oparta na próbie powiązania teorii społeczeństwa otwartego Karla Poppera oraz Davida Watkina w swojej głośnej książce *Morality and Architecture* (1977) który w odwołuje się do myśli Poppera, wykorzystując ją do zdecydowanej krytyki modernistycznego dogmatu o *Zeitgeist* – przekonania, że określony styl architektoniczny jest historycznie nieunikniony i obiektywnie konieczny. Autor wielokrotnie cytuje Poppera i opiera na nim główną oś interpretacyjną dysertacji. Tymczasem teoria społeczeństwa otwartego odnosi się do warunków pluralizmu, wolności debaty, swobodnego przepływu idei i mechanizmów demokratycznych. Trudno uznać realia Polski Ludowej za społeczeństwo otwarte w sensie popperowskim, skoro działalność zawodowa architektów była ograniczona politycznie, technologicznie i ekonomicznie, a dostęp do wiedzy oraz międzynarodowego obiegu idei pozostawał reglamentowany. W tym sensie autor zdaje się nadmiernie upraszczać relację między architekturą a ideologią. Sam Popper krytykował historycyzm oraz przekonanie o istnieniu „ducha epoki”, podczas gdy autor dysertacji wielokrotnie interpretuje architekturę

właśnie poprzez podobny schemat dziejowej konieczności. Tymczasem architektura modernizmu była konsekwencją znacznie bardziej złożonych procesów: industrializacji, urbanizacji, rozwoju prefabrykacji, zmian technologicznych i społecznych. Nie była jednolitym stylem ani prostym projektem ideologicznym.

Szczególnie problematyczna wydaje się interpretacja twórczości Marka Budzyńskiego, Stanisława Niemczyka, Oskara Hansena czy Dariusza Kozłowskiego. Autor próbuje wpisać ich architekturę w jeden nurt ewolucji prowadzącej ku „społeczeństwu otwartemu”, co wydaje się znacznym uproszczeniem. Budzyński nie jest klasycznym postmodernistą, lecz twórcą poszukującym relacji architektury z naturą i symboliką kulturową. Architektura Niemczyka nie operuje postmodernistycznym pastiszem ani grą cytatem historycznym, lecz buduje autentyczny, emocjonalny język przestrzeni sakralnej. Hansen natomiast sam rewaluował własne idee Formy Otwartej i pozostawał raczej krytykiem architektury symbolicznej niż jej zwolennikiem.

W rezultacie najpoważniejszym problemem dysertacji wydaje się próba podporządkowania niezwykle różnorodnych zjawisk jednej narracji ideologicznej. Autor wykazuje dużą wiedzę historyczną, przeprowadził szerokie badania terenowe i zgromadził imponujący materiał dokumentacyjny, jednak interpretacja prowadząca do tezy o architekturze jako konsekwencji dążenia ku społeczeństwu otwartemu wydaje się nadmiernie uogólniona i momentami ahistoryczna.

Konkluzja końcowa

Mimo niewątpliwej ambicji badawczej oraz bogactwa zebranego materiału faktograficznego, główna teza dysertacji – interpretująca ewolucję polskiej architektury w latach 1956–2004 jako materializację idei Społeczeństwa Otwartego Karla Poppera – w odniesieniu do twórczości Stanisława Niemczyka i Marka Budzyńskiego budzi poważne wątpliwości i wymaga istotnego przewartościowania.

W podrozdziale 4.4 (s. 197–205) oraz fragmentach 4.2–4.3 (s. 182–185 i 191–194) Autor dokonuje nadinterpretacji, umieszczając w jednej kategorii dwóch architektów o diametralnie różnych światopoglądach, postawach duchowych i motywacjach twórczych. Stanisław Niemczyk – głęboko wierzący, praktykujący katolik, charakteryzujący się postawą pokory wobec natury, czasu i Stwórcy – jest przedstawiany jako „buntownik” i „negator” modernizmu. Interpretacja ta opiera się w znacznej mierze na filmie *Niemczyk – Ostatni buntownik architektury*, pomijając znacznie bardziej rzetelne źródło – (wywiady) , jakim jest doktorat dr Ewy Chudyby zawierający obszerne wywiady z Architektem. Także twierdzenie o całkowitym niepobieraniu honorariów za projekty sakralne nie znajduje pełnego potwierdzenia w dostępnym materiale źródłowym. Równie nieprzekonujące jest zestawianie Niemczyka z Budzyńskim – indywidualistą kierującym się własną, cyrkularną filozofią przestrzeni, inspirowaną buddyzmem i agnostycyzmem. Żadna z tych postaw nie wywodzi się z popperowskiego krytycznego racjonalizmu, świeckiego liberalizmu ani pluralizmu.

Należy dodać, że samo włączenie postmodernizmu architektonicznego w ramy *teorii Społeczeństwa Otwartego* Poppera stanowi teoretyczną nadinterpretację. Postmodernizm (zarówno w filozofii – Lyotard, Derrida, Foucault – jak i w

architekturze – Venturi, Jencks, Rossi) to nie kontynuacja, lecz radykalna krytyka modernistycznego racjonalizmu i oświeceniowych meta-narracji, na których Popper budował swoją koncepcję otwartego, krytycznego społeczeństwa. Postmodernizm gloryfikuje fragmentaryzację, lokalność, ironię, pastisz i powrót do tradycji oraz kontekstu, jednocześnie podważając uniwersalność rozumu krytycznego i linearny postęp. Popperowska „otwartość” to otwartość na falsyfikację, krytykę i pluralizm polityczny w ramach racjonalnego dyskursu; postmodernistyczna „otwartość” to raczej otwartość na wielość narracji, dekonstrukcję i odrzucenie jakiejkolwiek dominującej prawdy. Twórczość Niemczyka (pokorna, transcendentna, zakorzeniona w franciszkańskiej duchowości i szacunku dla natury jako „idealnego porządku”) oraz Budzyńskiego (medytacyjna, cyrkularna, inspirowana buddyjską koncepcją przestrzeni i mimatyzmu) nie daje się sprowadzić do popperowskiej kategorii „otwartego społeczeństwa”. Obaj architekci reprezentują raczej postmodernistyczny zwrot ku szczególnemu, lokalnemu i metafizycznemu – a nie ku sekularnemu, krytycznemu racjonalizmowi Poppera.

Twórczość obu architektów zasługuje na odrębne, kontekstualna i pogłębione traktowanie, a nie na instrumentalne włączenie jej do jednolitej narracji o „architektonicznym wymiarze Społeczeństwa Otwartego”. Nadmierne podporządkowanie – tak zróżnicowanych, silnie uwarunkowanych światopoglądowo zjawisk jednej teorii polityczno-filozoficznej osłabia siłę argumentacyjną pracy i rodzi zasadnicze pytanie o granice stosowalności koncepcji Karla Poppera do analizy architektury głęboko zakorzenionej w indywidualnej duchowości i metafizyce.

Recenzja pracy doktorskiej

pt; *Karl Popper's Theory of the Open Society in the Evolution of Polish Architecture in the Years 1956–2004*

Autor: Miłosz Gortyński

Promotor: dr hab. Artur Zagula, prof. PL,

Promotor pomocniczy: dr hab. inż. arch. Aleksander Serafin

Mimo wskazanych wyżej zastrzeżeń interpretacyjnych, dysertacja doktorska Miłosza Gortyńskiego stanowi ambitną, rzetelnie udokumentowaną i wartościową pracę, która wnosi oryginalny wkład w badania nad ideowymi i kulturowymi uwarunkowaniami polskiej architektury drugiej połowy XX wieku. Ze względu na bogactwo materiału faktograficznego, osobiste zaangażowanie Autora oraz odwagę podjętej problematyki

Podsumowanie i wnioski końcowe

Stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja jest oryginalnym opracowaniem postawionego problemu naukowego i spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim przez Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, Poz. 595 z późniejszymi zmianami) oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. 2018 poz. 261).

Pomimo licznych uchybień praca recenzentka wnioskuje do Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Łódzkiej, o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Warszawa 14.05.2026

Anna Maria Wierzbicka